

Το βιβλίο της ΣΤ' Δημοτικού: ένα μεταμοντέρνο ιδεολογικό υβρίδιο

Η διαμάχη για το βιβλίο της Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού συνεχίζεται, παρ' όλο που τα κυριότερα αντίθετα επιχειρήματα έχουν ήδη διατυπωθεί. Η κριτική στο βιβλίο προέρχεται από δύο αντίθετες κατευθύνσεις. Από τους συντηρητικούς (πανεπιστημιακούς, ιερωμένους και εθνικιστές) και από εκείνους που προσπαθούν να δουν την ιστορία συνεκτικά, ως γίνεσθαι, όπου το αντικειμενικό και το υποκειμενικό, το αναγκαίο και το τυχαίο, το προβλέψιμο και το απρόβλεπτο καθορίζουν, μέσα από το πλέγμα των αντιθέσεων κάθε κοινωνικού σχηματισμού, τις εγγενείς του δυναμικότητες. Οι συγγραφείς του βιβλίου βάλλονται και από τις δύο πλευρές, αλλά για αντίθετους λόγους. Η συζήτηση για το βιβλίο επεκτάθηκε αναπόφευκτα σε θέματα που θίγουν «τα ιερά και τα όσια του έθνους»: συνέχεια ή ασυνέχεια, Βυζάντιο, ρόλος της εκκλησίας, Κρυφό Σχολείο, σχέσεις με την Τουρκία κλπ.

Ως προς την οπτική του βιβλίου: όπως θα προσπαθήσω να δείξω, πρόκειται για μια οπτική η οποία ανάγει την ιστορία σε άθροισμα γεγονότων, χωρίς μάλιστα να σέβεται τη δήθεν «ουδετερότητα» της θετικίζουσας αυτής μεταμοντέρνας ιδεολογίας. Δηλαδή, να μην επιλέγει ορισμένα γεγονότα και να αποσιωπά άλλα. Η «μετανεωτερική οπτική» ομολογείται ρητά: «Η βασική ύλη συνδυάζει το κείμενο με τις ιστορικές πηγές, σε αναλογία που ανατρέπει την πρωτοκαθεδρία του κειμένου. Είναι πολυτροπικά με την έννοια της ένταξης διαφορετικής μορφής κειμένων, γραπτών και εικονιστικών. Και όλα αυτά, διότι ακολουθούν σύγχρονες προσεγγίσεις για τη διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας» (Μ. Ρεπούση, *Καθημερινή*, 1 Απριλίου 2007). (Το τι σημαίνει «σύγχρονες προσεγγίσεις» θα το συζητήσουμε αργότερα.) Αλλά η ύλη του βιβλίου δεν καθορίστηκε κυρίως από τις ιδεολογικές προτιμήσεις των συγγραφέων. Το βιβλίο είναι προϊόν συμβιβασμού ανάμεσα στη μεταμοντέρνα πρακτική και στις δεσμεύσεις, ρητές ή άρρητες, της κρατικής ιδεολογίας και των ομάδων πίεσης, εκκλησιαστικών και εθνικιστικών.

Τι θα μπορούσε συνεπώς να κάνει η οποιαδήποτε συγγραφική ομάδα με δεδο-

μένες τις «αντικειμενικές» και προκαταβολικές δεσμεύσεις; Δηλαδή: τα δεδομένα του αναλυτικού προγράμματος. Τις δεσμεύσεις της κρατικής ιδεολογίας. Το γεγονός ότι το βιβλίο θα απευθυνόταν σε παιδιά 11-12 χρονών. Αυτό που θα έπρεπε να επιχειρήσουν, θα ήταν να καταγράψουν τα γεγονότα χωρίς επιλογές και αποσιωπήσεις και να αναδείξουν τις εσωτερικές σχέσεις τους. Να δουν δηλαδή την ιστορία ως συνεκτικό και ερμηνεύσιμο όλον. Καθότι η ιστορία δεν είναι απλή αλληλουχία ή άθροισμα συμβάντων, όπως επίσης δεν διέπεται από κάποια γραμμική νομοτέλεια. Η ιστορική «στιγμή» είναι πεδίο δυνατοτήτων. Αυτό δεν το κάνουν οι συγγραφείς, λόγω της «μετανεωτερικής» επιλογής τους, αλλά και λόγω των δεδομένων ιδεολογικών δεσμεύσεων. Λόγω της «συμμόρφωσής» τους στην κρατική ιδεολογία.

Πώς κινήθηκαν λοιπόν οι συγγραφείς ανάμεσα στις πολλαπλές αυτές συμπληγάδες και τους ιδεολογικούς υφάλους; Ως φορείς του μεταμοντέρνου «πνεύματος». Δηλαδή, με περιορισμό στο ελάχιστο των κειμένων (18-20 σειρές για κάθε «κεφάλαιο»). Με αποσπασματική παράθεση γεγονότων, χωρίς αναζήτηση και ανάδειξη των εσωτερικών τους σχέσεων. Με αποσιώπηση γεγονότων που θα έθιγαν «τα ιερά και τα όσια της φυλής» (ή του έθνους) ή που θα προκάλουσαν τη δυσaréσκεια παλαιών («εχθρών») και νυν («συμμάχων»). Παρουσιάζοντας, σε τελευταία ανάλυση, την ιστορία ως άθροισμα γεγονότων, σύμφωνα με τη θετικιστική παράδοση και τη «μεταμοντέρνα» απέχθεια για συνεκτική διαπραγμάτευση είτε της ιστορίας, είτε της ιστορίας των επιστημών, της φιλοσοφίας, της τέχνης και των ιδεολογιών. Σύμφωνα με τη μη λογική του «τέλους των μεγάλων αφηγήσεων».

Βέβαια δεν θα είχε κανείς την αξίωση να γραφτεί σήμερα ένα «αντικειμενικό» βιβλίο για το σημερινό σχολείο, ή μια επιστημονική πραγματεία που θα απευθυνόταν σε παιδιά 11 ή 12 ετών. Αλλά η μετανεωτερική κατάργηση της ιστορικής αφήγησης ήταν η μόνη δυνατή επιλογή; Οι συγγραφείς μας επέλεξαν την οπτική τους. Το προϊόν «είναι εδώ». Δηλαδή: Τα εισαγωγικά κείμενα περιορίζονται, όπως σημειώσαμε, σε 18-22 σειρές για κάθε κεφάλαιο. Η πενία του υλικού και η μεταμοντέρνα αποσπασματικότητα υπονομεύουν κάθε απόπειρα για κατανόηση των γεγονότων. Βέβαια, η παράθεση σύντομων συμπληρωματικών κειμένων ή «ντοκουμέντων», φωτογραφιών, πινάκων ζωγραφικής και πινάκων με γεγονότα και χρονολογίες εμπλουτίζουν τα σχεδόν ανύπαρκτα εισαγωγικά κείμενα. Αλλά και αυτών των στοιχείων η επιλογή είναι μεροληπτική. Επιπλέον, τα συμπληρώματα αυτά μένουν μετέωρα, καθώς δεν εντάσσονται σε ένα ερμηνευτικό σχήμα.

Ας παρακολουθήσουμε τώρα με τη σειρά τις ενότητες και τα κεφάλαια του βιβλίου, ώστε να αποκτήσουμε μια συγκεκριμένη εικόνα και να τεκμηριώσουμε τις προηγούμενες προκαταβολικές κρίσεις («προκαταβολικές», δηλαδή συμπεράσματα από την ως τώρα ανάγνωση του βιβλίου). Επάλεξα αυτή τη «μέθοδο» της συγκεκριμένης παρουσίασης αντί για μια γενική «θεωρητική» αποτίμηση, επειδή αυτή θα μπορούσε, ενδεχομένως, να μας δώσει μια απτή εικόνα του βιβλίου, μια «συ-

γκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης». Η συγκεκριμένη παρουσίαση εξάλλου, θα δώσει στον αναγνώστη τα στοιχεία για να «κρίνει τον κρίνοντα».

Η Ευρώπη στα νεότερα χρόνια

Η ενότητα αυτή αποτελείται από τέσσερα «κεφάλαια». Πρώτο κεφάλαιο: *Η γένεση των νεότερων χρόνων*. Η μεγάλη αυτή περίοδος «καλύπτεται» από ένα κείμενο 20 σειρών! Από πού φύτρωσε λοιπόν η «νεωτερική», δηλαδή η καπιταλιστική Ευρώπη, όπου «μέσα σε ατμόσφαιρα χαράς οι άνθρωποι δημιουργούν»; Η Αναγέννηση δεν προετοιμάστηκε, υλικά και πνευματικά (ανακαλύψεις και εφευρέσεις, κίνημα του εμπειρισμού, νομιναλιστές, θεωρία της διπλής αλήθειας κλπ.) κατά τον «σκοτεινό» Μεσαίωνα; Και οι «χαρούμενοι άνθρωποι»; Οι συγγραφείς δεν ανέτρεξαν σε χρονικά εκείνης της εποχής; Δεν διάβασαν τον Μόρους ή έστω τον Μαρξ, για να αντιληφθούν τη φρίκη που συνόδευε τον αναδυόμενο ευρωπαϊκό καπιταλισμό; Δεν διάβασαν τον Έρασμο, για να δουν την υποκρισία, τη δουλικότητα και τη βλακεία όχι μόνο της παλαιάς γαιοκτημονικής αριστοκρατίας και του ιερατείου, αλλά, εν πολλοίς, και της ανερχόμενης αστικής τάξης; Δεν διαπίστωσαν ότι εκτός από αυτούς που ήταν «χαρούμενοι που δημιουργούσαν» υπήρχαν και τα πλήθη των ξεριζωμένων αγροτών που συνέρρεαν στις πόλεις όπου τους περίμενε η εξαθλίωση και τα συνακόλουθα: το έγκλημα και η πορνεία; (Βλ. Μόρους, *Ουτοπία*, Ηριδανός, Αθήνα 1984.) Τέλος, τι σήμαινε η *Μεταρρύθμιση*; Τι εξέφρασε; Ποιου «πνεύματος» φορέας ήταν ο Λούθηρος, σφαγέας των επαναστατημένων χωρικών και προλετάρων; Με 20 σειρές και μερικά ασύνδετα σημειώματα δεν γράφεται ιστορία, έστω και για παιδιά 12 χρόνων.

Το δεύτερο κεφάλαιο έχει τίτλο: *Η Ευρώπη ανακαλύπτει τον κόσμο*. Εισαγωγικό κείμενο, 22 σειρές. Λοιπόν, η Ευρώπη ανακαλύπτει. Ανακαλύπτει από δίψα για μάθηση ή για χρυσάφι; «Οι Ευρωπαίοι ιδρύουν αποικίες στις νέες χώρες και εκμεταλλεύονται τους ιθαγενείς πληθυσμούς». Τι σεμνή γλώσσα! Οι σφαγές των Ινδιάνων, οι σφαγές των μαύρων, η αναβίωση της δουλείας και του δουλεμπορίου, οι κατακτητικοί πόλεμοι, η καταλήστευση του φυσικού πλούτου των αποικιών, όλα αυτά δεν βρίσκουν θέση στην «ουδέτερη» αφήγηση των συγγραφέων. Βέβαια παρατίθεται ένα απόσπασμα από το έργο του Βαρθολομαίου ντε Λας Κάζας, αλλά... Ως προς τον ευρωπαϊκό καπιταλισμό: ο παλαιότερος Εκατονταετής Πόλεμος (14ος αιώνας) και ο Τριακονταετής (17ος αιώνας) «λησμονήθηκαν», όπως και η κατάσταση του προλεταριάτου εκείνης της περιόδου.

Ακολουθεί το κεφάλαιο *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*. Κείμενο 20 σειρές. Από πού φύτρωσαν οι διαφωτιστές; Ποιων ιδεών ήταν συνεχιστές και τι εκπροσωπούσαν; Καμιά, υποτυπώδης έστω, αναφορά στις συνθήκες (τεχνολογικές, επιστημονικές, κοινωνικές) των οποίων έκφραση ήταν το κίνημα των διαφωτιστών, ιδεολό-

γων της ανερχόμενης αστικής τάξης. Ένας πίνακας εφευρέσεων του 18ου αιώνα που παρατίθεται δεν αλλάζει την κατάσταση. Κατά τους συγγραφείς, «έδρα των φιλοσόφων είναι η Γαλλία». Ανύπαρκτος λοιπόν ο αγγλικός εμπειρισμός, ο γερμανικός διαφωτισμός, ο ιταλικός ουμανισμός, η πρώιμη εγκόσμια λογοτεχνία! Στο κείμενο αναφέρεται η «διάκριση των εξουσιών». Γιατί έγινε τότε η «διάκριση»; Συνολικά, ατελέστατη έστω και για παιδιά 12 ετών και ανώδυνη παρουσίαση μιας εποχής με τις νέες τραγωδίες και νέες ελπίδες που γέννησε.

Έπεται φυσιολογικά η *Γαλλική Επανάσταση*. Σε 19 σειρές περιγράφεται το κομμοίсторικό αυτό γεγονός! Παρατίθεται βέβαια η *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη* (1789). Γίνεται αναφορά στην Ολυμπία ντε Γκουζ και στη *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων της Γυναίκας και της Πολίτισσας*. Εντούτοις δεν επιχειρείται μια, στοιχειώδης έστω, ερμηνεία της Γαλλικής Επανάστασης. Επειδή οι αιτίες δεν ήταν αορίστως «τα σοβαρά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα», η καταστροφή της σοδειάς του 1788, η βαριά φορολογία και, επίσης αόριστα, οι κοινωνικές ανισότητες. Τα γεγονότα αυτά υπήρξαν το «εκλυτικόν αίτιον» της επανάστασης εκείνη την ιστορική στιγμή. Τα βαθύτερα αίτια: σύγκρουση φεουδαρχίας και αστικής τάξης, ρόλος των επαναστατημένων μαζών, προλεταρίων και αγροτών, οι περιπέτειες της επανάστασης και η θερμιδωριανή αντίδραση, η ταξική πάλη συνολικά που διεξαγόταν στη διάρκεια αυτής της ιστορικής περιόδου, όλα αυτά απουσιάζουν. Φοβήθηκαν οι συγγραφείς μας ότι οι μαθητές δεν θα καταλάβαιναν μια, συνοπτική έστω, απόπειρα ερμηνείας, ή πιστοί στη μεταμοντέρνα επιλογή τους περιορίστηκαν στις 19 σειρές; (Σημείωση: Για την ντε Γκουζ αναφέρεται χρονολογία 1478-1793. Η δεύτερη είναι σωστή. Τότε την καρατόμησαν. Αλλά η πρώτη;)

Η πρώτη αυτή ενότητα τελειώνει με το κεφάλαιο *Η Ευρώπη στα νεότερα χρόνια*. Σε κάτι περισσότερο από μισή σελίδα περιγράφεται η πορεία του ευρωπαϊκού καπιταλισμού, κατά την οποία «τα ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη εκμεταλλεύονται τον υπόλοιπο κόσμο και επεμβαίνουν στα εσωτερικά του ζητήματα, δημιουργούν αποικίες και υπογράφουν προνομιακές συμφωνίες». Έτσι απλά! Χωρίς πολέμους, χωρίς σφαγές, χωρίς υποκίνηση εμφύλιων πολέμων. Χωρίς τις λέξεις: καπιταλισμός, αποικιοκρατία, πόλεμος. Φτώχεια της «αφήγησης» και ιδεολογικός κομφορμισμός. Θα μου πείτε: Τι να έκαναν! Διδακτικό, κρατικό βιβλίο έγραφαν. Και όμως, τα δύο χαρακτηριστικά που σημειώσαμε ήταν συνέπειες της επιλογής τους. Έτσι την ήθελαν την ιστορία. Έτσι την έγραψαν. Η κυρία Ρεπούση είναι σαφής.

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας

Περνάμε στη δεύτερη ενότητα: Έλληνες κάτω από ξένη κυριαρχία. Η ενότητα αυτή αποτελείται από δέκα «κεφάλαια». (Σε εισαγωγικά η λέξη κεφάλαια, επειδή εί-

ναι αστείο να ονομάζονται μ' αυτή τη λέξη κείμενα 20 σειρών, διανθισμένα με ένα-δύο σύντομα κείμενα 5-10 σειρών, και με μερικές φωτογραφίες...) Το πρώτο κεφάλαιο αυτής της ενότητας έχει τίτλο: *Η κυριαρχία στον ελληνικό χώρο: Λατίνοι και Οθωμανοί. Κυριαρχία. Όχι κατάκτηση, υποδούλωση, δουλεία. Πρέπει να προσέχουμε τις λέξεις μας. Ολόκληρη αυτή η περίοδος περιγράφεται σε 21 σειρές. Παρατίθενται και δυο σύντομα αποσπάσματα για την κοινωνική οργάνωση στα Επτάνησα και για τους πολέμους Βενετίας-Τουρκίας. Έτσι ουδέτερα, ήρεμα, χωρίς αναφορά σε σφαγές, εξανδραποδισμούς, οικονομική εκμετάλλευση, αλλά και στις εξεγέρσεις των υπόδουλων. Προφανώς δεν επιτρέπεται να δηλητηριάζουμε την ψυχή των παιδιών με τέτοιες αναφορές σήμερα, εποχή της παγκοσμιοποίησης, εποχή στην οποία κατά τους μεταμοντέρνους η έννοια έθνος ανήκει στο παρελθόν, αλλά και αν υπήρξε δεν ήταν παρά κατασκευή, σύμφωνα με τη μετανεωτερική αυθάδεια.*

Για το επόμενο κεφάλαιο, *Κοινωνική οργάνωση επί Τουρκοκρατίας*, αφιερώνονται 20 σειρές. Αναφέρονται, με δυο λόγια, τα προνόμια του κλήρου, η λειτουργία των κοινοτήτων, αλλά και το παιδομάζωμα και ο βίαιος εξισλαμισμός. Όλα αυτά σε 20 σειρές! Δύο μικρά κείμενα και ένας πίνακας δεν αλλάζουν την κατάσταση. Έτσι ο μαθητής δεν θα σχηματίσει κάποια εικόνα (δεν μιλάμε για άποψη) γι' αυτή την ιστορική περίοδο. Ακολουθεί το τρίτο κεφάλαιο (*Οικονομία και επαγγέλματα*, 21 σειρές), συν ένα σύντομο κείμενο. Φυσικά δεν υπάρχει καμιά ανάλυση της ανάπτυξης της οικονομίας, της δημιουργίας νέων επαγγελμάτων, της ανάπτυξης του εμπορίου και της δημιουργίας νέων εμπορικών κέντρων. Έτσι παραμένει αόρατη η κοινωνική κινητικότητα που συντελείται σ' αυτή την περίοδο και η δημιουργία των όρων που θα έκαναν δυνατή τη διαδικασία δημιουργίας εθνικής συνείδησης στους υπόδουλους.

Ακολουθούν 20 σειρές για το επόμενο, τέταρτο κεφάλαιο (*Η εκπαίδευση*), όπου σημειώνεται η ίδρυση της Πατριαρχικής Σχολής στην Κωνσταντινούπολη (1454) και η ύπαρξη σχολείων «κοινών γραμμάτων» και «ελληνικών μαθημάτων». Εντούτοις εδώ δεν μνημονεύεται έστω η διαδικασία της πνευματικής αναγέννησης που συμπορεύεται με την ανάπτυξη των πόλεων και του εμπορίου. Από τους «δασκάλους του γένους» μνημονεύονται μόνον ο Κοσμάς ο Αιτωλός και ο Αδαμάντιος Κοραής. Ποια ήταν όμως σ' αυτή την περίοδο η κατάσταση του πληθυσμού; Τι ποσοστό από τα παιδιά «μάθαιναν γράμματα»; Και τι διδάσκονταν στα σχολεία; Ποια ιδεολογία δέσποζε; Αυτά είναι θέματα που δεν απασχόλησαν τους συγγραφείς. Και μπορεί κανείς να τους ρωτήσει: Τι θα μείνει στα μυαλά των παιδιών γι' αυτή την περίοδο της δουλείας, αλλά και της δημιουργίας των όρων, υλικών και ιδεολογικών, για τον «μεγάλο σηκωμό»;

Το ίδιο γενικόλογο είναι και το επόμενο, 5ο κεφάλαιο: *Η καθημερινή ζωή*. Ουδέτερα και περιγραφικά, σε 19 σειρές, τελειώνει το θέμα, χωρίς να αναδεικνύονται οι ταξικές διαφορές και η οικονομική εξαθλίωση των υπόδουλων. Αλλά ας είμαστε δίκαιοι: «Οι συνθήκες ζωής δεν είναι βέβαια παντού και για όλους τους υπόδουλους

πληθυσμούς οι ίδιες. Αλλιώς ζουν για παράδειγμα οι εύπορες οικογένειες των νησιών και αλλιώς οι κολίγοι της Θεσσαλίας». Προφανώς στα νησιά δεν υπήρχαν φτωχοί και στη Θεσσαλία δεν υπήρχαν τσιφλικάδες! Παρόμοια άχρωμη είναι και η αναφορά στην πνευματική ζωή (6ο κεφάλαιο, 21 σειρές, συν δύο μικρά κείμενα). Γράφονται δυο λόγια για τη φυγή των λογίων, την κρητική Αναγέννηση και το κίνημα του ελληνικού Διαφωτισμού. Αλλά πού βρέθηκαν οι λόγοι; Και ποιες συνθήκες προετοίμασαν την κρητική Αναγέννηση και το κίνημα του ελληνικού Διαφωτισμού; Και ποιες ιδέες έφερε στο προσκήνιο αυτό το κίνημα; Προφανώς τα ερωτήματα αυτά δεν έχουν νόημα, σύμφωνα με τη μεταμοντέρνα αντίληψη της ιστορίας.

Στη συνέχεια το βιβλίο αναφέρεται στις σχέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τον υπόλοιπο κόσμο, στη δημιουργία των ελληνικών παροικιών και στην πρόοδο της ελληνικής διασποράς (7ο κεφάλαιο, 19 σειρές). Συμπέρασμα: «Τα κρίσιμα χρόνια πριν την Ελληνική Επανάσταση, η επαφή των υπόδουλων Ελλήνων με τον υπόλοιπο κόσμο γίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη. Βοηθά την πορεία προς την εθνική ανεξαρτησία». Αλλά ποιας ιδεολογίας ήταν φορείς οι Έλληνες της διασποράς; Και γιατί αυτή η ιδεολογία βοήθησε την επανάσταση; Αλλά αν έτσι ήταν τα πράγματα, τότε γιατί οι πρόδρομοι της επανάστασης, καθώς και η ίδια η επανάσταση αφορίστηκαν από το Πατριαρχείο; Η επίσημη εκκλησία είχε ήδη αντιταχθεί στο κίνημα του Διαφωτισμού, ακόμα στα πρώτα ουτοπικά του φανερώματα. Υπενθυμίζω ένα και μόνο γεγονός, αλλά χαρακτηριστικό μιας εποχής. Κατά τις απαρχές της Αναγέννησης, ο Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων (1355-1452), οπαδός της πλατωνικής φιλοσοφίας, λάτρης του αρχαιοελληνικού πολιτισμού και γνώστης του κινήματος του ιταλικού ουμανισμού, επεξεργάστηκε ένα είδος πολυθεϊστικής θρησκείας και πρότεινε ορισμένες πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Το έργο του ήταν ένα από τα πρώτα σημάδια μιας αναγέννησης που εκυφορείτο στο πλαίσιο του θεοκρατικού Βυζαντίου. Ο Σχολάριος, πρώτος πατριάρχης μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης, έκαψε (το 1460) το έργο του Γεμιστού. Το βιβλίο για το οποίο συζητάμε δεν αναφέρει ούτε αυτό, ούτε άλλα παρόμοια γεγονότα. Συνολικά, αποσιωπάται η εχθρότητα του Πατριαρχείου απέναντι στο ευρωπαϊκό κίνημα του Διαφωτισμού και απέναντι στις αναδυόμενες φυσικές επιστήμες. Αλλά θα επανέλθουμε σ' αυτό.

Στο 8ο κεφάλαιο (21 σειρές) σκιαγραφείται, τρόπος του λέγειν, η ακμή και η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. «Ικανοί αυτοκράτορες», σημειώνουν οι συγγραφείς μας, «διευρύνουν τα σύνορά της». Γιατί; Επειδή «οι Οθωμανοί με τον Ιερό Πόλεμο έχουν στόχο την εξάπλωση της ισλαμικής θρησκείας». Αυτός λοιπόν ήταν ο μοναδικός στόχος των κατακτητικών πολέμων; Και το επίθετο «ικανοί» σε τι αντιστοιχεί; Με ποια κριτήρια το αποδίδουν στους ηγέτες των κατακτητών οι συγγραφείς βιβλίου που απευθύνεται σε παιδιά της ΣΤ' Δημοτικού; Με κριτήριο τις πολεμικές επιδόσεις τους; Να κερδίσουν λοιπόν το θαυμασμό των παιδιών!

Οι μορφές αντίστασης είναι το θέμα του επόμενου, 9ου κεφαλαίου (19 σειρές

κείμενο). Η σύντομη, επιγραμματική αναφορά στις εστίες αντίστασης, στους κλέφτες και στους αρματολούς, χωρίς ερμηνεία του φαινομένου, δεν βοηθούν τον μαθητή να σχηματίσει έστω κάποια εικόνα γι' αυτή την περίοδο και ειδικά για το φαινόμενο της κλεφτουριάς και το θεσμό του αρματολικιού. Δύο σύντομα κείμενα που παρατίθενται δεν μεταβάλλουν την κατάσταση. Στη συνέχεια (10ο κεφάλαιο, 19 σειρές) γίνεται μια συνοπτική αναφορά στα «απελευθερωτικά οράματα» και κυρίως στο πρόγραμμα του Ρήγα «για τη δημιουργία μιας ενιαίας ελληνικής δημοκρατίας». Αλλά το «όραμα» του Ρήγα, ως γνωστόν, ήταν ευρύτερο: απέβλεπε στη δημιουργία ομοσπονδίας των βαλκανικών λαών. Και θα είχε ενδιαφέρον σήμερα να συγκρίνουμε την ευρύτητα της προοπτικής του Ρήγα με την τωρινή κατάσταση των Βαλκανίων, προϊόν των όψιμων εθνικισμών και των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων. Να κάνουμε πολιτική; Όμως και το υπουργείο και οι συγγραφείς μας πολιτική κάνουν!

Η ενότητα αυτή τελειώνει με μια συνοπτική αναφορά στη διάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και στην κατάσταση του ελληνικού πληθυσμού (κάτω από την ξένη κυριαρχία). Σημειώνονται τα δικαιώματα των Ελλήνων (γλώσσα, θρησκεία, κοινότητες) και η αναγνώριση του πατριάρχη ως θρησκευτικού ηγέτη. Αλλά πώς ζούσαν οι Έλληνες κάτω από τον τουρκικό ζυγό; Κατά τους συγγραφείς: «Την ίδια περίοδο, οι ελληνικοί πληθυσμοί που ζουν κάτω από την οθωμανική κυριαρχία είναι υποχρεωμένοι να πληρώνουν φόρους στον κατακτητή, για τη ζωή τους και για την περιουσία τους. Μερικές φορές υποχρεώνονται να αλλάζουν την πίστη τους για να σώσουν τη ζωή τους και για να μη χάνουν τα παιδιά τους με το παιδομάζωμα. Γι' αυτό συχνά προσπαθούν να εξεγερθούν και να ελευθερωθούν από τον οθωμανικό ζυγό». Συχνά! Δηλαδή; Και: «Προσπαθούν να εξεγερθούν». Δηλαδή δεν εξεγείρονται; Και όταν «εξεγείρονται», οι Τούρκοι τους δίνουν πιστοποιητικά ανδρείας και πατριωτισμού; Καταπίεση, εξεγέρσεις, σφαγές, παιδομάζωμα, ανελέητη καταστολή, τα μαρτύρια του ελληνικού λαού δοσμένα μ' αυτή την εξευγενισμένη γλώσσα! «Να μην οξύνουμε τα πάθη!» Σύμφωνοι! Αλλά και να μην αποκρύπτουμε τα γεγονότα στο όνομα άλλων σκοπιμοτήτων.

Έτσι, με το «πλήρωμα του χρόνου» ήλθε και η «Μεγάλη Επανάσταση» (Μεγάλο Σηκωμό τον λέγαν άλλοτε) ή και «Επανάσταση του 1821». Ας δούμε λοιπόν πώς είδαν οι συγγραφείς μας και αυτό το γεγονός, που κατέληξε στη δημιουργία ενός περιορισμένου σε έκταση ελληνικού κράτους, πράγμα που τροφοδότησε τον «αλυτρωτισμό» και τον εθνικισμό. Αλυτρωτισμό και εθνικισμό που θα τον πληρώναμε αργότερα, αλλά και κατά τα πρόσφατα χρόνια.

Η Μεγάλη Επανάσταση

Τι θα μπορούσε να περιμένει κανείς ότι θα γραφόταν για την Ελληνική Επανάσταση, με δεδομένους τους περιορισμούς τους οποίους έχω επισημάνει; Μια στοιχειώδης έστω αναφορά στη φυλετική ανομοιογένεια του πληθυσμού του ελλαδικού χώρου. Στη διαδικασία της εθνογένεσης και της δημιουργίας στοιχείων εθνικής συνείδησης. Στην ιδεολογική προετοιμασία της επανάστασης και στην επίδραση των ιδεών του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης. Στην πρωτοπορία (έμποροι, ναυτικοί, διανοούμενοι) και στο ρόλο της κύριας δύναμης: της αγροτιάς. Κατά συνέπεια στις ταξικές διαφορές και στις συγκρούσεις στην πορεία του αγώνα. Ειδικότερα, στο ρόλο του Πατριαρχείου και του ανώτερου κλήρου και στο ρόλο των ξένων «προστάτιδων» δυνάμεων. Και όλ' αυτά σε έκταση και με γλώσσα που θα τα έκανε αφομοιώσιμα από παιδιά 12 χρονών.

Τα προβλήματα αυτά είτε δεν θίγονται, ή αναφέρονται με δυο λόγια. Εκείνο που κυριαρχεί και σ' αυτή τη βασική ενότητα είναι η απλή καταγραφή, η αποσπασματικότητα, και κατά συνέπεια, και σύμφωνα με το μετανεωτερικό δόγμα του «τέλους των μεγάλων αφηγήσεων», η έλλειψη συνεκτικήςπραγμάτευσης. Τέλος, η αποσιώπηση γεγονότων δυσάρεστων για τη συντηρητική ιδεολογία των αυτόκλητων άκαπνων φρουρών του έθνους και για τους «προαιώνιους εχθρούς» και νυν συμμάχους στο ΝΑΤΟ. Ως προς αυτά τα θέματα σήμερα διαμορφώνονται, ως γνωστόν, δύο ακραίες τάσεις: η εθνικιστική των εθνοπατέρων και της ηγεσίας της εκκλησίας, και η μεταμοντέρνα, που ταυτίζει τον πατριωτισμό με τον εθνικισμό και που έχει επωασθεί σε ορισμένους χώρους της Αριστεράς. Για την τάση αυτή το έθνος είναι απλή κατασκευή. Η τάση αυτή παραβλέπει την ιστορικότητα της διαμόρφωσης των εθνών, την ανταγή τους στις νέες συνθήκες του διεθνοποιούμενου καπιταλισμού, καθώς και τον αντιφατικό ρόλο σήμερα της εθνικής ιδεολογίας, είτε ως αντιιμπεριαλιστικής, προοδευτικής, είτε, όταν συγχωνεύεται με τον θρησκευτικό φονταμενταλισμό, ως φορέα ενός αντιδραστικού αντιιμπεριαλισμού. Το βιβλίο που συζητάμε δεν ξέφυγε ούτε από τη Σκύλλα του αστικού μεταμοντερνισμού, ούτε από τη Χάρυβδη του εθνικισμού. (Στη δεύτερη περίπτωση όχι ως φορείς εθνικιστικής ιδεολογίας, αλλά το αντίθετο: με την απόκρυψη γεγονότων που θα προκαλούσαν την αντίδραση των εθνοπατέρων και της ηγεσίας της εκκλησίας.) Έτσι οι συγγραφείς μας κατόρθωσαν να βάλλονται και από τους ιστορικούς που δεν έχουν υποκύψει στη γοητεία των νέων δογμάτων, και από την Αριστερά, και προπαντός από την αντιδραστική Δεξιά και την εκκλησία.

Αλλά ας δούμε το ίδιο το βιβλίο.

Το πρώτο κεφάλαιο αυτής της ενότητας αναφέρεται στην προετοιμασία του αγώνα. Σε 20 σειρές «εξαντλείται» το θέμα του ελληνικού Διαφωτισμού και της συσχέτισης των ιδεών της Επανάστασης με τον «πολιτισμό της Ελληνικής Αρχαϊο-

τητας». Το ασήμαντο εισαγωγικό κείμενο συμπληρώνεται με δύο μικρά κείμενα και με τα ονόματα των πλοίων της Ύδρας που ναυπηγήθηκαν μεταξύ 1811 και 1827. Ακολουθεί το κεφάλαιο: *Η προετοιμασία του αγώνα. Η Φιλική Εταιρεία*, σειρές 19. Αλλά: γιατί η *Φιλική Εταιρεία* δημιουργήθηκε στο εξωτερικό; Και από ποια κοινωνικά στρώματα προέρχονταν οι δημιουργοί της; Και στο πρόγραμμα της Φιλικής περιλαμβάνονταν μόνον η εθνική απελευθέρωση; Και τι ρόλο έπαιξε η επίδραση του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης; Τα ερωτήματα δεν τίθενται καν! Όπως δεν μνημονεύονται καν τα ονόματα των ιδρυτών της Φιλικής Εταιρείας.

Το επόμενο κεφάλαιο (22 σειρές) αναφέρεται στη στρατιωτική οργάνωση του αγώνα, και περιορίζεται σε ελάχιστα στοιχεία και σε ένα μικρό κείμενο του ναυάρχου Τομπάζη. Ο ρόλος των караβοκραίων είναι γνωστός. Αλλά η αποφασιστική συμμετοχή τους καθορίστηκε μόνον από τον πατριωτισμό τους; Η δημιουργία ελληνικού κράτους δεν θα διευκόλυνε την περαιτέρω ανάπτυξη το εμπορίου και της ναυτιλίας; Τέλος, ποιος ήταν ο ρόλος των κλεφτών, των αρματολών και συνολικά της αγροτιάς; Ούτε αυτά τα ερωτήματα τέθηκαν από τους συγγραφείς.

Αυτά τα ελάχιστα για τον ένοπλο αγώνα. Ακολουθεί το έκτο κεφάλαιο για την πολιτική οργάνωση του αγώνα (20 σειρές). «Με πρωτοβουλίες προκρίτων, κληρικών, Φαναριωτών και οπλαρχηγών», σημειώνουν οι συγγραφείς, «δημιουργούνται τοπικά κέντρα εξουσίας». Ποιος ήταν όμως ο ρόλος των φιλικών σ' αυτή τη φάση; Ήταν τυχαίος ο παραμερισμός τους από τους «προκρίτους και τους κληρικούς», δηλαδή από τις συντηρητικές δυνάμεις; Το ερώτημα δεν τίθεται. Ακολουθεί η αναφορά στις τρεις εθνοσυνελεύσεις και στην ψήφιση του τρίτου συντάγματος, «του πιο δημοκρατικού απ' όλα». Επρόκειτο πράγματι για ένα δημοκρατικό σύνταγμα, εμπνευσμένο από τις αρχές του αστικού Διαφωτισμού. Αλλά γιατί χρειάστηκε μετά να κληθεί ο Καποδίστριας; Ποιος ήταν ο ρόλος των ξένων στην επιλογή του; Και γιατί τον επέλεξαν; Και γιατί τον δολοφόνησαν; Ήταν απλώς πρόβλημα Μαυρομιχαλέων; Μετά τη δολοφονία, γράφουν, «επικρατεί αναρχία και έντονες πολιτικές διαμάχες». Αλλά οι διαμάχες ήταν απλώς προσωπικές; Ποιες κοινωνικές δυνάμεις και ποιες ιδεολογίες βρίσκονταν πίσω από αυτά τα γεγονότα; Και αυτά τα ερωτήματα δεν τίθενται. Εντούτοις στο μεθεπόμενο κεφάλαιο (20 σειρές) γίνεται μια αναφορά στις αντιθέσεις προκρίτων, οπλαρχηγών, ναυτικών και Φαναριωτών. Επρόκειτο όμως απλώς για διαμάχες; Τάξεις, ταξικές αντιθέσεις, τελικά συμφέροντα, ιδεολογίες και πολιτικά προγράμματα διαφορετικά συγκρούονται και σ' αυτή την περίοδο. Στο βιβλίο δεν γίνεται καμιά αναφορά στον παραμερισμό των φιλικών και στη δολοφονία λαϊκών αγωνιστών, όπως ο Οικονόμου, ο Παναγιώτης Καρατζάς, ο Μελέτης. Συνολικά, στην ήττα των ριζοσπαστικών δυνάμεων και στη συντηρητική στροφή της Επανάστασης.

Μια σύντομη αναφορά (20 σειρές), χωρίς αξιολόγηση, γίνεται και στις «μορφές του 1821». Ειδική μνεία με φωτογραφίες πορτρέτων γίνεται για τον Κολοκοτρώνη

και τον Μαυροκορδάτο. Οι υπόλοιποι; Μπότσαρης, Καραϊσκάκης, Κανάρης κλπ., κλπ. Εδώ αξίζει να σημειωθεί θετικά η αναφορά στη Μαντώ Μαυρογένους και στη Δόμνα Βισβίγη. Σε χωριστό κεφάλαιο γίνεται επίσης σύντομη αναφορά στο φαινόμενο του φιλελληνισμού. Αλλά, μαζί με τον φιλελληνισμό, τι άλλο εκφράζει αυτό το κίνημα στην Ευρώπη όπου φυσάει ακόμα ο άνεμος των αστικοδημοκρατικών ιδεών, αλλά όπου κυριαρχεί η αντιδραστική Ιερά Συμμαχία;

Τα επόμενα «κεφάλαια» αυτής της ενότητας αναφέρονται: πρώτα, στην «έκβαση του αγώνα» και στη δημιουργία μιας «εδαφικά περιορισμένης» Ελλάδας, η οποία αναγνωρίζεται ως κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (1830). Σχετικά μ' αυτό: οι «μεγάλες δυνάμεις» είχαν αρχικά καταδικάσει την Επανάσταση. Και η στάση τους μεταβλήθηκε απλώς εξαιτίας «της συγκίνησης της κοινής γνώμης των ευρωπαϊκών χωρών»; Ποια ήταν τα βαθύτερα κίνητρα των «μεγάλων»; Το ερώτημα δεν τίθεται. Ακολουθεί μια σύντομη περιγραφή (21 σειρές) των συνθηκών ζωής στη διάρκεια του αγώνα. Επίσης επισημαίνονται οι προσπάθειες του Καποδίστρια «να δημιουργήσει ισχυρό κράτος». Δηλαδή; Και η δολοφονία του οφείλεται μόνο «στην αντίδραση κάποιων πολιτικών ομάδων που βλέπουν να περιορίζεται η εξουσία τους», όπως ισχυρίζεται το βιβλίο; Εντέλει, πώς από τα δημοκρατικά συντάγματα φτάσαμε στον Καποδίστρια και αργότερα στη μοναρχία του Όθωνα; Η ενότητα αυτή τελειώνει με τη Συνθήκη του Λονδίνου (1839) και την αναγόρευση του Όθωνα σε βασιλέα της Ελλάδος. Το νέο καθεστώς δεν πρόβλεπε την ύπαρξη συντάγματος. Οι ελπίδες της εθνικής και δημοκρατικής Επανάστασης του 1821 είχαν ακυρωθεί. Αποτέλεσμα, ένα περιορισμένο κρατικό μόρφωμα και ένα μοναρχικό καθεστώς. Πώς και γιατί «ήρθαν έτσι τα πράγματα»; Το ερώτημα δεν απασχολεί τους συγγραφείς μας. Καμιά κριτική στο ρόλο των ξένων «προστατών». Ας έβαζαν τουλάχιστον στα «συμπληρώματα» κάποια στροφή από το «Αι Ευχαί» του Κάλβου. Αυτός τουλάχιστον, απ' ό,τι γνωρίζω, δεν ήταν ούτε αριστερός εθνικιστής ούτε μέλος του ΚΚΕ! Αλλά στο βιβλίο αναφέρεται μόνον ο Σολωμός.

Στο βιβλίο σημειώνονται οι προσπάθειες του Καποδίστρια για την εκπαίδευση. Η επαφή του με τον Κοραή. Αλλά το διαφωτιστικό έργο του Κοραή αγνοείται από τους συγγραφείς μας, όπως και η εχθρότητα με την οποία αντιμετωπίστηκαν οι ιδέες του από τις συντηρητικές δυνάμεις. Ως προς το ρόλο των ξένων δυνάμεων: ήδη από το 1828 ο Καποδίστριας είχε επισημάνει την αδικία σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού. Φυσικά, δεν εισακούσθηκε. Και η Οθωμανική Αυτοκρατορία «αποζημιώθηκε με ένα μεγάλο ποσό για την παραχώρηση εδαφών στο νεοσύστατο κράτος». Αυτά τα σημειώνουν οι συγγραφείς του βιβλίου. Αλλά ποια συμφέροντα καθόριζαν την πολιτική των «προστατών»; Οι συγγραφείς δεν θέτουν ούτε αυτό το ερώτημα.

Προτού όμως περάσουμε στην τέταρτη ενότητα (Η Ελλάδα ανεξάρτητο κράτος) πρέπει να θέσουμε ορισμένα συμπληρωματικά ερωτήματα, τα οποία εμμέσως ή και απευθείας συνδέονται με το συζητούμενο βιβλίο.

Περί ελληνικού έθνους

Γιατί στο βιβλίο δεν τίθεται το θέμα της διαδικασίας συγκρότησης του ελληνικού έθνους και της απαρχής δημιουργίας εθνικής συνείδησης; Δεν συμφέρει μήπως να πούμε την αλήθεια; Πράγματι, ποια ήταν η σύνθεση του πληθυσμού στον ελλαδικό χώρο εκείνη την εποχή; Μωσαϊκό: Έλληνες, Αρβανίτες, Σλάβοι, Βλάχοι, Σαρακατσαναίοι, Εβραίοι κλπ. Και ως ποιο βαθμό είχε διαμορφωθεί εθνική συνείδηση σ' αυτό το μωσαϊκό; Πώς εξηγείται ότι πολλοί από τους πιο διάσημους ηγέτες της Επανάστασης (Κολοκοτρώνης, Σουλιώτες, Μποτσαραίοι, Τζαβελαίοι, ο Κριεζώτης, ο Μιαούλης, η Μπουμπουλίνα, ο Κουντουριώτης, ο Κριεζής κλπ.) ήταν Αρβανίτες; Ο Καραϊσκάκης είχε βλάχικη ρίζα. Ο Βλαχάβας, ο Ίσκος, ο Κωλέτης, ο Λασσάνης, ο Γιωργάκης Ολύμπιος ήταν Βλάχοι. Και όμως, όλοι αυτοί επολέμησαν μαζί με τους «Έλληνες» διότι είχαν ελληνική συνείδηση. Και οι «εθνικοί ευεργέτες», Αβέρωφ, Τσιτσίκας, Ζάππας, ήταν όλοι Βλάχοι. Λοιπόν:

Το ερώτημα αυτό οδηγεί στο επόμενο: στο ερώτημα της καθαρότητας της ελληνικής «φυλής» και της συνέχειας ή ασυνέχειας του ελληνικού έθνους. Συνήθως το ερώτημα τίθεται με όρους της τυπικής λογικής: Είναι ή δεν είναι. Αλλά η πραγματική ιστορία δεν υπακούει σ' αυτό το απλοϊκό, ανιστορικό σχήμα. Και πρώτα για τη «φυλετική καθαρότητα», για την οποία τώρα τελευταία αποφεύγουν συνήθως να μιλήσουν με σαφήνεια οι «εθναμύντορες». Τα αλλεπάλληλα φύλα που κατοίκησαν τον ελληνικό χώρο από την προϊστορία είχαν, αναμφισβήτητα, εκτός από τη γλωσσική, και φυλετική συγγένεια. Αυτό δεν εμπόδιζε τα νεότερα φύλα να υποδουλώνουν τα παλαιότερα, όπως δεν εμπόδισε τους μεταξύ τους πολέμους μέχρι την κλασική Αρχαιότητα και την κατάκτηση της «Ελλάδας» από τον «βάρβαρο» (κατά τους «Έλληνες») Μεγάλο Αλέξανδρο. Αλλά ο «βάρβαρος» Αλέξανδρος είχε δάσκαλο τον Αριστοτέλη. Οι «Έλληνες» πολέμησαν μαζί τους Πέρσες (Ελλήνων προμαχούντες Αθηναίοι Μαραθώνι, Έλληνες πλην Λακεδαιμονίων κλπ.). Γλώσσα, θρησκείες, παραδόσεις, ήθη, έθιμα, δοξασίες, φυλετική συγγένεια, όλ' αυτά συγκροτούσαν ήδη στοιχεία μιας εθνότητας, όμως ελληνικό έθνος δεν υπήρξε.

Ως προς τη «φυλετική καθαρότητα»: επιμειζίες με τους Ρωμαίους (και με Γαλάτες!). Κατά τους 7ο, 8ο, 9ο αιώνα κατέβαιναν από βορρά τα σλαβικά φύλα που εποίκισαν και την Πελοπόννησο, φτάνοντας μέχρι τον Ταύγετο. Οι Σλάβοι αφομοιώθηκαν. Έμεινε μόνο το πλήθος των σλαβικών τοπωνυμίων σ' όλη την Ελλάδα, τα οποία η σύγχρονη «εθνοκοφροσύνη» (προχουντική και χουντική) φρόντισε να τα απαλείψει (η Αγόριανη, Ζαγκαρά, πίσω από το βουνό, π.χ., μεταβαρτίστηκε σε Επτάλοφο!). Ακολούθησαν ερημώσεις των πληθυσμών, επιμειζίες με Φράγκους, Λατίνους και Τούρκους, κάθοδοι αλβανικών φύλων στην Ήπειρο, στην Αργολίδα, στην Αττική, στη Βοιωτία, στην Πελοπόννησο, στα νησιά κλπ. Τα επίσημα κείμενα αποφεύγουν να μιλάνε για «καθαρότητα». Το ίδιο και το υπό συζήτηση βιβλίο.

Και το έθνος; Υπήρξε ελληνικό έθνος στην Αρχαιότητα; Και υπάρχει συνέχεια του ελληνικού έθνους; Το βιβλίο αποφεύγει το ερώτημα. Αλλά εθνικιστές και χριστιανοί υποστηρίζουν τη συνέχεια. Άλλοι, συνήθως αριστερίζοντες, βλέπουν μια ριζική ασυνέχεια και είναι έτοιμοι να χαρακτηρίσουν εθνικιστή όποιον διαφωνεί μαζί τους. Λοιπόν; Αναφέρθηκα στα ελληνικά φύλα και στα στοιχεία φυλετικής, γλωσσικής και πολιτισμικής συνέχειας που υπήρχαν ανάμεσά τους. Αλλά αρχαιο-ελληνικό έθνος δεν υπήρξε. (Θυμηθείτε μόνο τους πολέμους μεταξύ των πόλεων-κρατών. Ειδικά μεταξύ της Αθήνας και της Σπάρτης, τη σφαγή των Μηλίων από τους Αθηναίους, την κατάκτηση της κυρίως Ελλάδας από τον «βάββαρο», «Μακεδόνα» Αλέξανδρο κλπ.)

Και έπεται συνέχεια: οι εθνοπατέρες ισχυρίζονται ότι το Βυζάντιο ήταν η συνέχεια του ελληνικού έθνους. Αλλά το Βυζάντιο δεν ήταν ελληνικό. Ήταν τυπικά και ουσιαστικά συνέχεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Είναι εξάλλου γνωστό ότι οι χριστιανοί-Βυζαντινοί αυτοκράτορες και η ηγεσία της εκκλησίας καταδίωξαν με αγριότητα τους τελευταίους ειδωλολάτρες, καθώς και τους τελευταίους εκπροσώπους της ελληνικής επιστήμης και της φιλοσοφίας. Συνολικά της ελληνικής παιδείας. Ότι απαγόρευσαν τη διδασκαλία της ελληνικής φιλοσοφίας και έκλεισαν τις τελευταίες φιλοσοφικές σχολές. Είναι γνωστοί οι διωγμοί επί Κωνσταντίου Β', Θεοδοσίου κλπ., το κάψιμο των ελληνικών βιβλίων, η θανάτωση της Υπατίας κλπ., κλπ. Τίποτα απ' αυτά δεν αναφέρεται στο βιβλίο. Γιατί; Οι συγγραφείς μάλλον δεν αγνοούσαν τα γεγονότα. Φόβος λοιπόν για τους κεραυνούς του κ. Χριστόδουλου ή μεταμοντέρνα λογική να μην αναζητούμε τάσεις, αλληλοκαθορισμούς, ιστορικό γίγνεσθαι ως όλον εν κινήσει χάρις στην εσωτερική δυναμική και το ρόλο των «εξωτερικών» παραγόντων; Αλλά τα προβλήματα αυτά είναι ουσιαστικά. Και η διερεύνησή τους αποτελεί προϋπόθεση αυτογνωσίας απαλλαγμένης από ιδεολογικές προσμείξεις.

Ωραία! Δεν υπήρξε φυλετική καθαρότητα. Δεν υπήρξε έθνος στην Αρχαιότητα. Το Βυζάντιο δεν ήταν ελληνική αυτοκρατορία. Πώς εξηγείται τότε η γλωσσική συνέχεια; (Συνέχεια και μετάλλαξη. «Μεταβάλλον αναπαύεται», κατά τον Ηρόκληιτο.) Πώς κυρίως στην ύπαιθρο επιβιώνουν ήθη, έθιμα και δοξασίες, μορφές τέχνης και χειροτεχνία, που οι ρίζες τους ανάγονται μέχρι την προϊστορία; (Βλ. σχετικά τα σπουδαία και σχεδόν λησμονημένα βιβλία του Παναγή Λεκατσά, *Η ψυχή και Η καταγωγή των Ηθών, των Εθίμων και των Δοξασιών*.) Για μια ακόμη φορά η τυπική λογική με την «ξηρότητά» της (Χέγκελ) αποδεικνύεται ανεπαρκής. Συγκεκριμένα:

Η «θεωρία» για τη συνέχεια του ελληνικού έθνους είναι μια ιδεολογική κατασκευή (αυτή είναι κατασκευή και όχι το έθνος το ίδιο) που υπηρέτησε συγκεκριμένα συμφέροντα, ως στοιχείο της ιδεολογίας της ελληνικής αστικής τάξης. Πρώτα ως εθνικιστική αρχαιολατρία και ως Μεγάλη Ιδέα που συνέβαλε στον ξεριζωμό του ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Πρόσφατα, ως στοιχείο της ιδεολογίας της χούντας, σε σύζευξη και με το Βυζάντιο (Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών). Στην ου-

σία δεν υπήρξε ούτε φυλετική ούτε κρατική ούτε πολιτισμική συνέχεια. Εξίσου δεν υπήρξε τυπική ασυνέχεια. Αναφερθήκαμε στις δυο πρώτες «συνέχειες». Ως προς την πολιτισμική συνέχεια: κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής κατοχής και κατά τη βυζαντινή περίοδο, παρά τις φυλετικές επιμειξίες, τη μείωση του ελληνόφωνου πληθυσμού, την ουσιαστική ανυπαρξία παιδείας κλπ., η ελληνική γλώσσα διατηρήθηκε και ταυτόχρονα μεταλλάχθηκε (αλεξανδρινή περίοδος, δημώδης και λόγια γλώσσα στο Βυζάντιο, νεοελληνική δημοτική). Η ελληνική γλώσσα επιβίωσε χάρις στο ότι ήταν η γλώσσα των Ευαγγελίων και της εκκλησίας, χάρις στην ύπαρξη της όποιας παιδείας, αλλά και ως γλώσσα της διοίκησης, του εμπορίου και της ισχύος αλλά υπαρκτής επιστημονικής έρευνας στο Βυζάντιο.

Το στοιχείο της συνέχειας δεν αφορά μόνο τη γλώσσα. Σημείωσα ήδη ότι ήθη, έθιμα, δοξασίες, μαγικές πρακτικές, που οι ρίζες τους φθάνουν ακόμα και στην προϊστορία, διατηρήθηκαν και μεταλλάχθηκαν. Αρχαίοι θεοί μεταλλάχθηκαν σε χριστιανούς αγίους, ειδωλολατρικές δοξασίες και πρακτικές μεταλλάχθηκαν σε χριστιανικές κλπ. Τα στοιχεία αυτά λειτούργησαν ως συνεκτική δύναμη στη διάρκεια 20 αιώνων. Στοιχεία συγγένειας, πραγματικά ή φανταστικά, υπήρχαν ήδη από την Αρχαιότητα. Αλλά ελληνικό έθνος δεν υπήρχε. Στοιχεία συγκρότησης του ελληνικού έθνους υπήρχαν ήδη στο Βυζάντιο και στην εποχή της Τουρκοκρατίας, ως στοιχεία μιας ιστορικής διαδικασίας συνέχειας και μετασχηματισμού. Η Επανάσταση του 1821 είναι η απόδειξη της ύπαρξης ενός έθνους εν τη γενέσει και μιας αντίστοιχης συνείδησης. Το ελληνικό κράτος συνέβαλε, στη συνέχεια, με την παιδεία, την εκκλησία και συνολικά με τους ιδεολογικούς του μηχανισμούς στην ωρίμανση της εθνικής συνείδησης και μιας «αυτογνωσίας» με αντιδραστική κατεύθυνση (το κράτος δεν «κατασκεύασε» το έθνος). Η Μικρασιατική Καταστροφή θα ήταν η τραγικότερη συνέπεια της εθνικιστικής-αντιδραστικής κατεύθυνσης της ιδεολογίας και της πολιτικής του ελληνικού κράτους. Η αστική μας τάξη ονειρευόταν μια Ελλάδα «των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών». Οι συνέπειες αυτής της «μικροϊμπεριαλιστικής» πολιτικής είναι γνωστές.

Στο βιβλίο δεν τίγονται αυτά τα προβλήματα. Ήταν πρόβλημα χώρου; Δυσκολιών στην κατανόηση από παιδιά 11 ή 12 χρονών; Ή λειτούργησε για άλλη μια φορά το γνωστό ιδεολογικό εμπόδιο: να μη thiγεί η κυρίαρχη ιδεολογία και προπαντός η ενισχυόμενη σήμερα αντιδραστική ελληνοχριστιανική ιδεολογία και πρακτική;

Η υποψία αυτή ενισχύεται και από μια δεύτερη, ουσιαστική «παράλειψη». Πρόκειται για το ρόλο της εκκλησίας στην προεπαναστατική περίοδο και κατά την Επανάσταση. Σημείωσα ήδη την εχθρότητα της εκκλησίας προς την ελληνική φιλοσοφική παράδοση. Με ανάλογη εχθρότητα η εκκλησία αντιμετώπισε και τον ευρωπαϊκό-αστικό Διαφωτισμό και τα δειλά ελληνικά του φανερώματα. Παραδείγματα: ο οικουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος σε εγκύκλιό του το 1798 έγραφε: «Ο πονηρός και αρχέκακος όφεις» εκίνησεν τους Γάλλους εις «ελεεινόν βασιλοκτονίαν».

Και δεν ήταν μόνον η «βασίλοκτονία». Η ηγεσία της εκκλησίας αντιμετώπισε με εχθρότητα συνολικά το κίνημα του Διαφωτισμού και τις αστικές και απελευθερωτικές επαναστάσεις. Είναι επίσης γνωστό ότι ο Γρηγόριος αντιμετώπισε με μίσους τους Υψηλάντηδες. Τον Αλέξανδρο Υψηλάντη τον χαρακτήριζε «ο του γνωστού αγνώμονος και φυγάδος Υψηλάντου αγνώμων υιός Αλέξανδρος Υψηλάντης ο οποίος παραλαβών μερικούς ομοίους του βοηθούς ετόλμησε να έλθη αίφνης εις Μολδαβίαν, και αμφότεροι απονενοημένοι επίσης, αλαζόνες και δοξομανείς, ή μάλλον ειπείν, ματαιόφρονες, εκήρυξαν του γένους ελευθερίαν και με την φωνήν αυτήν εφέλκουν πολλούς των εκεί κακοήθεις και ανοήτους» κλπ., κλπ.

Ο Γρηγόριος αφορίσε τον Υψηλάντη, τον Κολοκοτρώνη και συνολικά την Επανάσταση: «Αφορισμένοι υπάρχουν και καταραμένοι και ασυγχώρητοι και μετά θάνατον άλυτοι». Ο αφορισμός μάλιστα είχε υπογραφεί από 22 αρχιερείς, «επάνωθεν του ιερού θυσιαστηρίου, 1821, εν μηνί Μαρτίω». Επίσης ο Γρηγόριος είχε αφορίσει το 1792 τον Ρήγα Βελεστινλή, για τις ιδέες του οποίου έγραφε: «Πλήρες υπάρχει σαθρότητος εκ των θαλερών αυτού εννοιών, τοις δόγμασι της ορθοδόξου ημών πίστεως» (τα σχετικά κείμενα αφορισμών κλπ., δημοσιεύονται στα *Ενθέματα της Αυγής*, 24 Μαρτίου 2007). Βέβαια οι Τούρκοι απαγχόνισαν τον πατριάρχη. Όχι όμως επειδή ήταν επαναστάτης, αλλά επειδή, ως πνευματικός ηγέτης των υπόδουλων, δεν μπόρεσε να τους συγκρατήσει από το να αγωνιστούν για την ελευθερία τους.

Είναι γνωστή η εχθρότητα της ηγεσίας της εκκλησίας απέναντι στις ιδέες του Διαφωτισμού, τις αστικοδημοκρατικές επαναστάσεις και την ελληνική Επανάσταση. Γιατί λοιπόν την αποσιωπούν οι συγγραφείς μας; Φοβούνται τη βακτηρία του κ. Χριστόδουλου και τους κρωγμούς των «ελληναράδων»; Πού είναι λοιπόν η επιστημονική δεοντολογία, ή έστω η θετικίζουσα «μετανεωτερική» αφοσίωση στα γεγονότα; Και σ' αυτά θα μπορούσε να προσθέσει κανείς την ουσιαστική αποσιώπηση του αντιδραστικού ρόλου των κοτζαμπάσηδων, το ρόλο τους, όπως και τον ρόλο των ξένων δυνάμεων στο «διχασμό» και στις εμφύλιες συγκρούσεις. Ακόμη, ότι στο βιβλίο δεν «αποδομούνται» οι «εθνικοί μύθοι»: Κρυφό Σχολείο, ρόλος του Παλαιών Πατρών Γερμανού και τόσοι άλλοι μύθοι που κατασκευάστηκαν από τις συντηρητικές δυνάμεις και τους κρατικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς.

Το «μετανεωτερικό» βιβλίο για το οποίο συζητάμε παρέμεινε δέσμιο των «εθνικών μύθων». Δεν τόλμησε να ενοχλήσει τους σημερινούς φορείς μιας ακραίας και αντεπιστημονικής, εθνικιστικής και θρησκευτικής ιδεολογίας. Μετανεωτερικότητα και σεβασμός των ιδεολογικών κατασκευών (θρησκευτικών, εθνικιστικών και των σχέσεων υποτέλειας) είναι οι δυο όψεις της κύριας αντίφασης που διαποτίζει αυτό το υβρίδιο μετανεωτερικότητας και παράδοσης.

Ας δούμε τώρα τα σχετικά με το νεοελληνικό κράτος.

Η Ελλάδα ανεξάρτητο κράτος

Η ενότητα αυτή περιλαμβάνει 7 κεφάλαια. Το πρώτο αναφέρεται στο πολίτευμα του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους (19 σειρές). Οι επαναστατημένοι Έλληνες, κατά τους συγγραφείς, «διεκδικούν την ελευθερία τους αλλά και τη δημιουργία σύγχρονου δημοκρατικού κράτους». Και τι προέκυψε; Ένα πολίτευμα απόλυτης μοναρχίας: Όθων, έξωση Όθωνα, πρίγκιπας της Δανίας Γεώργιος Γλύξμπουργκ. Κίνημα στο Γουδί, το οποίο οι συγγραφείς υποβαθμίζουν σε «κινητοποιήσεις του 1909», και ένα περισσότερο δημοκρατικό σύστημα. Αλλά πώς από τα δημοκρατικά συντάγματα των χρόνων της Επανάστασης καταλήξαμε στη μοναρχία και στους ξενόφετρους μονάρχες; Ποιος ήταν ο ρόλος των συντηρητικών δυνάμεων και ο ρόλος των ξένων; Ειδικά ποιες τάξεις συγκρούστηκαν το 1909, με το κίνημα στο Γουδί; Αυτά τα ερωτήματα δεν απασχολούν τους συγγραφείς. Ορισμένα κείμενα και εικόνες δεν θα βοηθήσουν τον μαθητή να αποκτήσει μια συγκεκριμένη άποψη γι' αυτή την περίοδο.

Το δεύτερο κεφάλαιο (19 σειρές) αναφέρεται στο εθνικό ζήτημα. Με τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, σημειώνουν οι συγγραφείς, «μεγάλο μέρος των εδαφών που οι Έλληνες θεωρούν ελληνικά μένουν εκτός ελληνικών συνόρων». Πρώτη παρατήρηση: τα θεωρούν ελληνικά ή είναι ελληνικά; Στη συνέχεια, με κείμενα, φωτογραφίες κλπ., συγκεκριμενοποιούνται κάπως οι προσπάθειες για «εθνική ολοκλήρωση». Ενέργειες, κινήματα κλπ. υπηρετούν το στόχο της *Μεγάλης Ιδέας*. Οι συγγραφείς δεν κάνουν όμως τον κόπο να συζητήσουν για τους στόχους της Μεγάλης Ιδέας, για τις κοινωνικές δυνάμεις που εκφράζει αυτή η ιδεολογία και για τις τραγικές συνέπειές της, όταν θα μετατραπεί σε ιδεολογία όχι απελευθερωτικού αλλά κατακτητικού πολέμου. Έτσι, παρά το σχετικά ενδιαφέρον συνοδευτικό υλικό, το κείμενο περιορίζεται σε επιλεγμένα γεγονότα.

Οι σχέσεις της Ελλάδας με τους άλλους αποτελούν το αντικείμενο του τρίτου κεφαλαίου (19 σειρές εισαγωγικό κείμενο). Οι σχέσεις της Ελλάδας με τους γύρω λαούς και τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, σημειώνουν οι συγγραφείς, καθορίζονται από τον αλυτρωτισμό. Η παρέμβαση των ξένων δυνάμεων είναι καθοριστική. «Ο ελληνικός αλυτρωτισμός γίνεται μέρος του Ανατολικού Ζητήματος». Εντέλει, αντί για την προοπτική ειρηνικής συνύπαρξης των λαών της Βαλκανικής, έχουμε την ανάπτυξη των εθνικισμών και των εθνικών ανταγωνισμών. Ως εδώ, καλά. Οι παρατιθέμενοι χάρτες κάνουν πιο συγκεκριμένη την πορεία των γεγονότων. Αλλά πώς λύθηκε το εθνικό ζήτημα στα Βαλκάνια, με τις ξένες επεμβάσεις; Και πώς η στρεβλές, άδικες λύσεις επηρέασαν την περαιτέρω πορεία των Βαλκανίων; Και πώς οι σημερινοί εμφύλιοι πόλεμοι, υποκινούμενοι κυρίως από τις ΗΠΑ, έχουν τις ρίζες τους στις τότε ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις; Γι' αυτά δεν μιλούν οι συγγραφείς μας.

Ακολουθεί το κεφάλαιο *Οικονομία και εκσυγχρονιστικά έργα* (18 σειρές), δηλαδή μια σύντομη καταγραφή της προσπάθειας για αστικό εκσυγχρονισμό (τεχνικά

έργα, αγροτική μεταρρύθμιση, περίοδος Τρικούπη και πτώχευση στα τέλη του 19ου αιώνα). Το εισαγωγικό κείμενο συμπληρώνεται με καταγραφή έργων, με πίνακες στατιστικών μεγεθών και με χρονολογικούς πίνακες. Για να γίνουν τα έργα, σημειώνουν οι συγγραφείς, «το ελληνικό κράτος δανείζεται μεγάλα ποσά. Ο δανεισμός αυτός συντελεί σε μεγάλο βαθμό στην πτώχευσή του, στα τέλη του 19ου αιώνα». Αλλά ποιοι ήταν οι όροι των δανείων που επέβαλαν οι ξένοι δανειστές; Και ποιος ήταν συνολικά ο ρόλος τους στην ανάπτυξη της οικονομίας; Συνολικά στον αστικό μετασχηματισμό, ο οποίος πραγματοποιήθηκε ως μορφή εξαρτημένη από το ξένο κεφάλαιο και την πολιτική εξάρτηση του ελληνικού κράτους; Και πάλι: σιωπή.

Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στο θέμα: *Κοινωνία και κράτος* (21 σειρές). Καταγράφονται οι αλλαγές που συντελούνται στην κοινωνία, στην εμφάνιση νέων κοινωνικών στρωμάτων, στις συνθήκες ζωής και εργασίας, στην εκπαίδευση κλπ. Τα συνοδευτικά κείμενα, οι πίνακες, οι φωτογραφίες πλουτίζουν το σύντομο εισαγωγικό κείμενο. Σημειώνεται ιδιαίτερα η εκμετάλλευση της παιδικής εργασίας («τα παιδιά εργάζονται περισσότερο από δέκα ώρες την ημέρα»). Σημειώνεται επίσης και η «θεωρητική» θεμελίωση του δικαιώματος στην εκμετάλλευση των παιδιών: «Οι παίδες δεν επλάσθησαν απλώς προς το παίζειν, αλλ' ενωρίς πρέπει να κερδίσωσιν τον επιούσιον αυτών άρτον» (*Οικονομική Εφημερίς*, 1874). Ωραία! Αλλά γιατί;

Στο επόμενο κεφάλαιο δίδονται στοιχεία για την καθημερινή ζωή. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού εξακολουθεί να ζει σε αγροτικές περιοχές. Στις πόλεις, κυρίως στην Αθήνα «εισάγονται νέες, αστικές συνήθειες». Αναφέρονται τα αθηναϊκή καφεενεία, η ζωή στα αστικά σπίτια και η θέση των γυναικών στο σπίτι-«βασιλείο της γυναίκας». Τι γίνεται όμως με το αυξανόμενο προλεταριάτο και το υποπρολεταριάτο των πόλεων, καθώς και με τα φτωχά στρώματα του αγροτικού πληθυσμού;

Το έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο αυτής της ενότητας (20 σειρές εισαγωγικό κείμενο) αναφέρεται στην καλλιτεχνική και πνευματική ζωή στην περίοδο του 19ου και του 20ού αιώνα. Οι πνευματικές αναζητήσεις σχετίζονται με το εθνικό ζήτημα, την «ελληνική ταυτότητα», το γλωσσικό κλπ. Σημειώνονται οι επιδράσεις από την ευρωπαϊκή λογοτεχνία και η στροφή προς την καθημερινή ζωή και τον λαϊκό πολιτισμό. Αναφορές στη ζωγραφική και στο θέατρο. Μικρά κείμενα, πίνακες, έργα ζωγραφικής κλπ. συμπληρώνουν το ισχνό εισαγωγικό κείμενο. Ένα ακόμα κεφάλαιο με απλή, ελλιπή και ταξικά επιλεκτική καταγραφή, χωρίς καμιά προσπάθεια ερμηνείας και κατανόησης.

Η Ελλάδα στον 20ό αιώνα

Η τελευταία 5η ενότητα αποτελείται από 15 κεφάλαια. Το πρώτο αναφέρεται στον εκσυγχρονισμό του κράτους. «Μετά το κίνημα στο Γουδί, το 1909, η Ελλά-

δα ακολουθεί μια νέα πορεία». Έτσι απλά. Αλλά ποιος ήταν ο χαρακτήρας του κινήματος; Και ποια η κατεύθυνση της «νέας πορείας»; Το ερώτημα δεν τίθεται. Πρόκειται ως γνωστόν για μια απόπειρα αστικού εκσυγχρονισμού: αγροτικό ζήτημα, νόμοι υπέρ της εργατικής τάξης, Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση (που έμεινε άταφος νεκρός, κατά τον Δ. Γληνό) κλπ. Επίσης, επιδίωξη συμμαχιών «με στόχο την απελευθέρωση των εδαφών που παραμένουν αλύτρωτα». Ορισμένοι πίνακες, φωτογραφίες και σύντομα κείμενα ενισχύουν την αποσπασματικότητα του κεφαλαίου και την έλλειψη ουσιαστικής προσέγγισης.

Ακολουθούν οι *Βαλκανικοί Πόλεμοι* (κεφ. 2). Αναφέρονται ορισμένα γεγονότα. «Η Ελλάδα διπλασιάζει σχεδόν την έκτασή της». Δίδονται χρήσιμα στοιχεία για σύνορα, πληθυσμό κλπ. Ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης το 1913, π.χ., αποτελούνταν κατά 38,9% από Εβραίους και 25,3% από Έλληνες. Αυτό κάτι λέει, αλλά το βιβλίο σιωπά. Επίσης ποιος ήταν ο ρόλος των ξένων δυνάμεων; Ήταν σύμφωνη με την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών η «μοιρασιά» που έγινε με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913); Η διευθέτηση των συνόρων άμβλυne ή όξυνε τον αναδυόμενο εθνικισμό; Αυτά δεν απασχολούν το βιβλίο.

Το 3ο κεφάλαιο αναφέρεται στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Λίγα λόγια για τον ανταγωνισμό των μεγάλων, τη δημιουργία των δύο αντίπαλων συμμαχιών και τη θέση της Ελλάδας. «Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος λήγει στα τέλη του 1918 με νίκη των Δυνάμεων της Αντάντ. Στη διάρκειά του χάνονται πολλές ανθρώπινες ζωές». Λέξη για την ενδογενή βαρβαρότητα του καπιταλισμού και μάλιστα στο ιμπεριαλιστικό του στάδιο. Και τα 8.500 εκατομμύρια των νεκρών χαρακτηρίζονται με τη σεμνή έκφραση «χάνονται πολλές ανθρώπινες ζωές». Βέβαια στην επόμενη σελίδα παρατίθεται πίνακας με τις απώλειες και των δυο πλευρών. Επίσης δίδονται και ορισμένα άλλα στοιχεία. Αλλά όλ' αυτά ασύνδετα. Αιτίες, συνέπειες και πώς ο Α' προετοίμαζε ήδη τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, μια υποτυπώδης έστω ανάλυση των εγγενών αντινομιών του καπιταλισμού, απουσιάζουν απολύτως. Ο μαθητής θα μάθει ορισμένα γεγονότα και τέλος.

Το 1920 υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών, «η οποία δεν ίσχυσε ποτέ». Το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας για την Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών φαινόταν να πραγματοποιείται. «Η Ελλάδα παίρνει εντολή να στείλει στρατό στη Σμύρνη». Αλλά «οι σύμμαχοι διχάζονται ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία». Γιατί διχάζονται; Λέξη στο βιβλίο. Το 1921 ο ελληνικός στρατός επιτίθεται με στόχο την κατάληψη της Άγκυρας: «Η πορεία του όμως ανακόπτεται στο Σαγγάριο [προσέχτε το ανακόπτεται!]. Τα στρατεύματα του Κεμάλ αντεπιτίθενται... Στις 27 Αυγούστου 1922 ο τουρκικός στρατός μπαίνει στη Σμύρνη. Χιλιάδες Έλληνες συνωστίζονται στο λιμάνι προσπαθώντας να μπουν στα πλοία και να φύγουν για την Ελλάδα». Έτσι λοιπόν: οι σύμμαχοι μας εγκατέλειψαν. Γιατί; Και γιατί η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε εκστρατεία για να καταλάβει την Άγκυρα;

Ο πόλεμος ήταν απελευθερωτικός ή κατακτητικός; Οι Έλληνες ήταν ελευθερωτές ή κατακτητές; Ο αγώνας των Τούρκων ήταν απελευθερωτικός (το λέει το βιβλίο). Αλλά ο τουρκικός στρατός «μπήκε στη Σμύρνη» με κλάδους ελαίας ή σφάζοντας, εξανδραποδίζοντας και πυρπολώντας; Και οι Έλληνες «συνωστίζονταν στο λιμάνι»; Πήγαιναν μήπως κρουαζιέρα; Έτσι περιγράφεται η σφαγή και ο ξεριζωμός του ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Λέξη για τον ελληνικό «μικροϊμπεριαλισμό». Επίσης να μην δυσανεστήσουμε Τούρκους και Συμμάχους. Τέτοια ιστορία θα μάθουν τα Ελληνόπουλα, σύμφωνα με τη μεταμοντέρνα συνταγή και την πολιτική του ιδεολογικού ενδοτισμού. Και όποιος διαμαρτύρεται γι' αυτό τον ιστορικό ραγιαδισμό είναι εθνικιστής, σύμφωνα με ορισμένα αριστερά νεόφυτα.

Ακολουθεί η περιγραφή για τη ρύθμιση των συνόρων και την ανταλλαγή των πληθυσμών: η Συνθήκη της Λωζάννης (1923) διαλύει το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας: «1.200.000 Έλληνες ορθόδοξοι μετακινούνται προς την Ελλάδα». Μετακινούνται: δεν ξεριζώνονται από τις εστίες τους! Αντίστοιχα, 500.000 μουσουλμάνοι. Για σφαγμένους, για αιχμαλώτους που εξοντώθηκαν στα βάθη της Μικράς Ασίας ούτε λόγος να γίνεται. Εδώ σχεδόν δεν μιλούν οι κυβερνήσεις μας για τους «αγνοούμενους», δηλαδή τους δολοφονημένους της Κύπρου, για να μην οξύνουμε την εχθρότητα των δυο λαών! Θα μιλούσε το βιβλίο γι' αυτές τις παλιές ιστορίες; Αυτά δεν λέγονται πολιτική προσέγγισης. Λέγονται ραγιαδισμός!

Ακολουθεί το κεφάλαιο *Κοινωνία και κράτος το Μεσοπόλεμο*. Βιομηχανική, μαζική παραγωγή, διεθνής οικονομική κρίση, δικτατορίες, ναζισμός, φασισμός. Αλλά γιατί κρίση και γιατί δικτατορίες; Και ποιοι και γιατί στήριξαν την άνοδο του φασισμού και του ναζισμού; Πολλά δεν ζητάμε; Ακολουθούν κείμενα για τη διεκδίκηση της γυναικείας ψήφου και μερικά στοιχεία για το ελληνικό εργατικό κίνημα. Έτσι ανώδυνα τελειώσαμε και με την ταραγμένη μεσοπολεμική περίοδο, κατά την οποία η όξυνση των αντινομιών του καπιταλισμού και των ενδοϊμπεριαλιστικών αντιθέσεων οδήγησαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, θέμα του επόμενου κεφαλαίου.

Β' παγκόσμιος πόλεμος. Λίγα ιστορικά στοιχεία. Στον πόλεμο δεν μετέχει η Σοβιετική Ένωση, αλλά η Ρωσία! Το λάθος διορθώνεται πιο κάτω όταν γίνεται αναφορά στα 28 εκατομμύρια των νεκρών της Σοβιετικής Ένωσης. Κατά τους συγγραφείς, «στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στα πεδία των μαχών χάνουν τη ζωή τους εκατομμύρια άνθρωποι. Μεγάλες καταστροφές προκαλούνται». Έτσι απλά: χωρίς αναζήτηση των αιτίων. Και η κατάληξη: «Η ρίψη της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα και στο Ναγκασάκι και το ολοκαύτωμα των Εβραίων αποτελούν τις τραγικότερες στιγμές αυτού του πολέμου». Δυο διαφορετικά γεγονότα, ίσως τα πιο φρικαλέα στην ιστορία της ανθρωπότητας, όπου το ένα συνιστά το αποκορύφωμα της ναζιστικής θηριωδίας και το άλλο την απίστευτη, ψυχρή βαρβαρότητα του αμερικανικού ιμπεριαλισμού περίπου εξισώνονται και ξεμπερδεύουμε με 23 λέξεις! Και κάτι άλλο: σωστή η αναφορά στους πυρηνικούς βομβαρδισμούς. Οι συγγραφείς όμως λη-

σμόνησαν το βομβαρδισμό της Γκουέρνικα. Επίσης στο βιβλίο δημοσιεύονται φωτογραφίες από τις βομβαρδισμένες πόλεις, τη Χιροσίμα και το Βερολίνο. Και πάλι οι συγγραφείς μας λησμόνησαν να βάλουν τη Γκουέρνικα του Πिकासό. Μονόπλευρη και η εικονογράφηση. Ο απόλυτος τρόμος, η απόλυτη βαρβαρότητα, η είσοδος στην εποχή του πυρηνικού τρόμου δοσμένη με τόση «αθωότητα». Στοιχεία, πίνακες, φωτογραφίες που συμπληρώνουν το εισαγωγικό κείμενο δεν μειώνουν ουσιαστικά την ελαφρότητα και την ιστορική ανευθυνότητα αυτού του κεφαλαίου.

Και έτσι φτάνουμε στα δικά μας: Κατοχή, Αντίσταση και εμφύλιος πόλεμος. Σε 19 σειρές (εισαγωγικό κείμενο) περιγράφεται αυτή η τραγική ιστορική περίοδος: εισβολή, τριπλή κατοχή, κατοχική κυβέρνηση, αντιστασιακές οργανώσεις, αντίποινα και μαζικές εκτελέσεις. Στη συνέχεια, κυβέρνηση του βουνού από το ΕΑΜ, «συγκρούσεις ανάμεσα στις αντιστασιακές οργανώσεις» και «Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας [που] δεν καταφέρνει να αποτρέψει τον εμφύλιο, ο οποίος ολοκληρώνεται [προσέχτε: ο εμφύλιος ολοκληρώνεται] με την ήττα του δημοκρατικού στρατού τον Οκτώβριο του 1949».

Στο κεφάλαιο αυτό πράγματι ολοκληρώνεται η πολιτική ατομία του βιβλίου: Κατοχή, κατοχικές κυβερνήσεις. Εκτελέσεις. Τα Τάγματα Ασφαλείας (η λέξη δεν αναφέρεται) δεν κρεμούσαν μαζί με τους Γερμανούς; Και ποιοι δημιούργησαν τα Τάγματα Ασφαλείας; Και για ποιο σκοπό; Να πούμε την αλήθεια και να δυσχεστήσουμε τους φυγάδες αστούς πολιτικούς, την αστική τάξη μας και τους Άγγλους; Και ποιοι προκάλεσαν τον Δεκέμβρη; Και ποιοι εξώθησαν τα πράγματα ώστε να φθάσουμε στον Εμφύλιο; Τάφου σιωπή ως προς αυτά. Η ιστορία γράφεται συνήθως από τους νικητές, έστω και αν συχνά τον κάλαμον τον κρατούν χέρια που δεν ανήκουν στο στρατόπεδο των νικητών.

Το επόμενο κεφάλαιο αφιερώνεται στα μεταπολεμικά χρόνια. Λίγα λόγια για την «εδαφική ολοκλήρωση», την προσπάθεια «ανασυγκρότησης», το κύμα της μετανάστευσης και της εσωτερικής μετανάστευσης. Αλλά τι είδους «ανάπτυξη» υπήρξε; Γιατί το καλύτερο δυναμικό των νέων έφυγε στα ξένα; Γιατί ερήμωσαν τα χωριά και αντίστοιχα καταστράφηκε η Αθήνα; Γιατί έχουμε το παγκόσμιο προνόμιο ο μισός πληθυσμός της χώρας να έχει συσσωρευθεί στην πρωτεύουσα; Ποιες είναι οι αιτίες της μεταπολεμικής στρεβλής καπιταλιστικής ανάπτυξης; Πολλά δεν ζητάμε;

Έτσι φτάσαμε στη «στρατιωτική δικτατορία». Πολιτική αστάθεια και «μια ομάδα συνταγματαρχών, με αρχηγό τον Γεώργιο Παπαδόπουλο, [...] επιβάλλει στην Ελλάδα στρατιωτική δικτατορία». Έτσι λοιπόν! Ο τρελός Παπαδόπουλος και οι «επίορκοι συνταγματάρχες»! αθώοι ο τότε βασιλεύς, μέρος των αστών πολιτικών, η CIA και συνολικά οι ΗΠΑ. Βέβαια: φυλακές και τόποι εξορίας, αλλά λέξη για βασανιστήρια και δολοφονίες και για το δράμα των εξορίστων, των κρατουμένων, και των οικογενειών τους. Εντέλει γίνεται «η εξέγερση του Πολυτεχνείου» και το 1974 η δικτατορία καταρρέει. Κυβέρνηση εθνικής ενότητας με τον Καρα-

μανλή. Σε δυο σελίδες δίνονται μερικά στοιχεία και δημοσιεύονται φωτογραφίες. Αλλά για τη δικτατορία δεν φταίει κανείς, εξ ου οι «επίσκοποι». Και ο ρόλος του επί επταετίαν σιωπηλού Καραμανλή;

Έπεται το Κυπριακό ζήτημα. Με 19 σειρές κείμενο και 2 σελίδες μικρά κείμενα και φωτογραφίες τελειώνουμε και με το Κυπριακό. Ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ. «Οι αγγλικές δυνάμεις επιβάλλουν σκληρά μέτρα στο νησί». Σκληρά μέτρα! Όχι κρεμάλες (στα συμπληρώματα γίνεται αναφορά στην εκτέλεση των Καραολή και Δημητρίου). Τίποτα για το ρόλο του Γρίβα, για τις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου. Συνολικά για τη ματαίωση της μόνης δίκαιης λύσης, της Ένωσης, χάρις στην ενδοτική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων. Πραξικόπημα το 1974 εναντίον του προέδρου Μακαρίου, οργανωμένο από τη χούντα με ενθάρρυνση της CIA. Λέξη για τη CIA. «Η Τουρκία εισβάλλει τότε στην Κύπρο και τα στρατεύματά της καταλαμβάνουν το βόρειο τμήμα της νήσου». Και πάλι: έτσι απλά! Εισβάλλει! Χωρίς νεκρούς, χωρίς αγνοουμένους που εξαφανίστηκαν, χωρίς καταστροφή μνημείων. Συνολικά, κανείς δεν φταίει για την προδοσία του Κυπριακού: ούτε οι ελληνικές κυβερνήσεις, ούτε οι Άγγλοι, ούτε η CIA.

Τελειώνουμε. Έπεται η Ευρωπαϊκή Ένωση. Στοιχεία για τους θεσμούς και τη λειτουργία της. Λέξη για το χαρακτήρα της και τις ανάγκες που οδήγησαν στη δημιουργία της. Στη συνέχεια υπάρχει και ένα «κεφάλαιο» για την καθημερινή ζωή στη σύγχρονη Ελλάδα. Αυτοκίνητα, τηλεόραση κλπ. Αλλά 20% του πληθυσμού ζει κάτω από το όριο φτώχειας. Αυτό δεν αξίζει να σημειωθεί. Σειρά έχει ο επαγγελματικός αθλητισμός. Δυο σελίδες αφιερώνονται στο ποδόσφαιρο και στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Γιατί το ποδόσφαιρο έχει γίνει «όπιο του λαού»; Και σε τι μας «ωφέλησε» η Ολυμπιάδα; Το τελευταίο κεφάλαιο αφιερώνεται στον Πολιτισμό. Φτωχό και ανούσιο. Σχετικά με το ελληνικό τραγούδι αναφέρονται ο Χατζιδάκις και ο Θεοδωράκης. Λίγα λόγια και για τον κινηματογράφο, και τέλος. Τα είπαμε όλα και τίποτα. Ως προς την Ελλάδα στον 20ό αιώνα, αρκούν λίγα λόγια και οι φωτογραφίες των Γ. Παπανδρέου και Κ. Καραμανλή.

Τελικές παρατηρήσεις

Επιχείρησα μια λεπτομερειακή, συγκεκριμένη κριτική του βιβλίου της ΣΤ' Δημοτικού. Σημείωσα τα εμπόδια που θα αντιμετώπιζε η συγγραφική ομάδα: κρατική ιδεολογία και βιβλίο για παιδιά 11-12 χρονών. Συνεπώς η συγγραφική ομάδα δεν θα έγραφε ένα βιβλίο φιλοσοφίας της ιστορίας, ούτε κατά μείζονα λόγο ένα μαρξιστικό βιβλίο (αν τυχόν θα είχε την επιθυμία για κάτι τέτοιο). Αλλά το μετανεωτερικό πόνημα ήταν αναπόφευκτο; Η αποσπασματικότητα και η έλλειψη αντικειμενικότητας, δηλαδή η επιλογή της μεταμοντέρνας ιδεολογίας και η υποταγή στην

κρατική σκοπιμότητα και στις αξιώσεις των γνωστών ομάδων πίεσης, ήταν η μόνη δυνατή επολογή;

Ως προς το πρώτο, η κυρία Ρεπούση είναι σαφής: «Η βασική ύλη συνδυάζει το κείμενο με τις ιστορικές πηγές, σε αναλογία που ανατρέπει την πρωτοκαθεδρία του κειμένου. Είναι πολυτροπικά, με την έννοια της ένταξης διαφορετικής μορφής κειμένων, γραπτών και εικονιστικών. Και όλα αυτά διότι ακολουθούν σύγχρονες προσεγγίσεις για τη διδασκαλία της ιστορίας» (*Καθημερινή*, 1.04.07). Αλλά το βιβλίο μας δεν πρωτοτυπεί: «Όλα τα σύγχρονα σχολικά εγχειρίδια ακολουθούν την ίδια μέθοδο διδασκαλίας, με μικρά κείμενα και πολλές εικόνες» (Μ. Χαραλαμπίδης, *Τα Νέα*, 04.04.07). Διεθνές λοιπόν το ρεύμα της «ανανέωσης» να μην κουράσουμε τα παιδιά και να μην τα βάλουμε στον κόπο να σκεφτούν. Αλλά η «καινούργια μέθοδος» είναι τόσο καινούργια; Οι επιστημολογικές απαρχές της ανάγονται στο ρεύμα του θετικισμού (για να μην φτάσουμε μέχρι τον Χιουμ). Εμπλουτίζονται από τις διάφορες φιλοσοφίες της γλώσσας και γλωσσικές φιλοσοφίες, και βρίσκουν το φυσικό περιβάλλον τους στο μετανεωτερικό χάος. Μεταμοντερνισμός, ιδεολογικό χάος, μικροαστικός κοσμοπολιτισμός, ελαφρότητα σκέψης, υποταγή στις αξιώσεις του ιερατείου και στις κρατικές σκοπιμότητες παρήγαγαν το υβρίδιο το οποίο χαϊρέτισαν και αρκετοί αριστεροί ως προάγγελο της ανανέωσης των διδακτικών βιβλίων.

Συνειδητή λοιπόν η μετανεωτερική επιλογή. Κι ιδού το αποτέλεσμα της κατάρτησης της ιστορίας ως συνεκτικής-ορθολογικής αφήγησης. Της μετανεωτερικής μη-σκέψης. Όπως γράφει ο ιστορικός Γιώργος Μαργαρίτης:

«Από το βιβλίο αυτό απουσιάζει ολότελα η αφήγηση. Η ύλη είναι κατατεμαχισμένη σε πολλές μικρές ενότητες ενίοτε αποσυνδεδεμένες η μία από την άλλη, “θεματικές” όπως θα μπορούσαμε να πούμε. Ανάμεσά τους παρεμβάλλεται εικαστικό υλικό και είδη “ασκήσεων” που μάλλον καλούν τον διδασκόμενο –και τη διδασκόμενη, για να μην κατηγορηθώ ότι αγνοώ την υπέρ των γυναικών αναγκασία ποσόστωση– να ανακαλύψει μόνος του την ιστορία. Ο ασυνάρτητος και σποραδικός τρόπος με τον οποίο δίνονται οι γνώσεις, σε συνδυασμό με την απουσία ενιαίας αφήγησης στερούν τον διδασκόμενο(-η) από τη δυνατότητα να ταξινομήσει τα γεγονότα, να τα ιεραρχήσει και να τα συσχετίσει και μέσα από αυτό να ανακαλύψει τη σχέση ανάμεσα στην αιτία και το αποτέλεσμα. Με τον τρόπο αυτό απαγορεύεται στην ουσία η ανάπτυξη συγκροτημένης κριτικής σκέψης παρά της περί του εναντίου βεβαιώσεως. Το βιβλίο, όπως και όλα τα όμοιά του της “μεταρρυθμισμένης” παιδαγωγικής, αποβλέπει στη δημιουργία εντυπώσεων και όχι στη θεμελίωση γνώσεων».

Γιώργος Μαργαρίτης, *Αυγή*, 18.03.07

Αλλά η μετανεωτερική επιδημία δεν αφορά μόνο την ιστορία και δεν αφορά μόνο το δημοτικό, αλλά και το λύκειο και το πανεπιστήμιο. Έχει κυριαρχήσει και στις λεγόμενες σκληρές επιστήμες, όπως στα μαθηματικά και στη φυσική. Η γε-

νική τάση είναι να υποβαθμιστούν το αισθητηριακό στοιχείο και οι αποδείξεις. Αλλά η διάνοια χωρίς την αίσθηση είναι κενή, προειδοποιούσε ήδη ο Καντ. «Και χωρίς απόδειξη δεν υπάρχουν μαθηματικά. Και χωρίς μαθηματικά, δεν υπάρχουν μαθηματικοί, αλλά χρήστες των μαθηματικών» (Ε. Παπαδοπετράκης). Ο μοντέρνος πιθηκισμός (μίμηση και τότε των ξένων) οδήγησε στην εισαγωγή της συνολοθεωρίας κατά τις αρχές της δεκαετίας του '70, επί χούντας, στο δημοτικό σχολείο! Η «μοντέρνα» παιδαγωγική απέτυχε, όπως είχαν αποτύχει παρόμοια πειράματα στο εξωτερικό. Η ευκλείδεια γεωμετρία, με τη σειρά της, ουσιαστικά καταργήθηκε. Τα βιβλία γεωμετρίας είναι γραμμένα στο πνεύμα των «μοντέρνων» μαθηματικών, δηλαδή με αξιωματική παρουσίαση της ύλης, που θυμίζει περισσότερο Χίλμπερτ παρά Ευκλείδη. Αλλά η ορθή οδός είναι από το αισθητό-συγκεκριμένο στο αφηρημένο και στο γενικό. Άλλο στοιχείο είναι η λογική ασυναρτησία. Στη φυσική, π.χ., δεν διδάσκεται γεωμετρική οπτική. Διδάσκεται όμως κβαντική οπτική! Και τα παραδείγματα της δήτην «μοντέρνας παιδαγωγικής» συντονισμένης με τη νεοφιλελεύθερη, χρησιμοθηρική αντίληψη (και πρακτική) για την παιδεία θα μπορούσαν να πολλαπλασιασθούν.

Επιστρέφουμε όμως στο υπό συζήτηση βιβλίο.

Μοντέρνα λοιπόν παιδαγωγική! Δηλαδή απόρριψη της συνεκτικής σκέψης. Της αναζήτησης αιτιών. Της κατανόησης της ιστορίας ως γίνεσθαι καθοριζόμενου από ενδογενή αίτια, εξωτερικούς όρους και τυχαία συμβάντα. Αυτή είναι η μία πλευρά της εσωτερικής αντίφασης και ασυνέπειας του βιβλίου. Η άλλη είναι η υποταγή στις επιταγές του υπουργείου και σε γενικότερες πολιτικές και ιδεολογικές σκοπιμότητες. Σημείωσα τις βασικές αποκρύψεις, σιωπές ή και γελοίες αναφορές. Εντέλει, δέσμιο των αντιφάσεων αυτών, υπήρξε ένα υβρίδιο. Μία αντιφατική και ψευδής αφήγηση της ιστορίας.

Μπορεί όμως να υπάρξει «αντικειμενική» θεώρηση της ιστορίας; Η απάντηση είναι γνωστή: η ιστορία είναι κατεξοχήν ταξική επιστήμη. Η προσέγγιση, η θεώρηση, η ερμηνεία της, εξαρτάται τελικά από την ταξική όραση του μελετητή. Οι συγγραφείς του βιβλίου αποδέχτηκαν την κρατική σκοπιά, δηλαδή τη θεώρηση της ιστορίας από τη σκοπιά της ελληνικής αστικής τάξης, ειδικά του ιερατείου, και από την άποψη των «συμμαχικών» μας δεσμεύσεων.

Τι να έκαναν όμως οι συγγραφείς μας; Να μην αναλάμβαναν τη συγγραφή ενός τέτοιου βιβλίου! Αλλά τότε, κάποια άλλη συγγραφική ομάδα θα έπαιρνε τη δουλειά! Λοιπόν; Ας ακολουθούσαν τουλάχιστον την τακτική των διανοητών κατά τον χριστιανικό Μεσαίωνα: να πουν όση αλήθεια θα μπορούσαν με την πιο ήπια γλώσσα και στηριζόμενοι πάντοτε στις «γραφές», ώστε να μην οδηγηθούν στην πυρά. Εδώ εξάλλου πυρά θα σήμαινε απλώς την απόρριψη του βιβλίου. Αλλά οι δικοί μας δεν έκαναν ούτε αυτό, τοις μεταμοντέρνοις ρήμασι πειθόμενοι.

Έτσι, μετανεωτερική απουσία σκέψης και υποταγή στη *raison d'Etat*. Επιλογή

συνειδητή. Το βιβλίο πάσχει. Και δεν διορθώνεται. Να καεί λοιπόν; Όχι, διότι το κάψιμο παράγει διοξίνες, θυμίζει άλλους καιρούς και ανοίγει το δρόμο και για άλλα καψίματα! Τότε; Θα πρότεινα να γίνει πολτός, χρήσιμος για την παραγωγή χαρτιού για κάποιο καλύτερο βιβλίο. Αλλά ποιοι θα το γράψουν το βιβλίο ενάντια στις απόψεις του υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων; Ας σοβαρευτούμε: μόνον ο αγώνας μαθητών και δασκάλων, συνολικά εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων σε όλες τις βαθμίδες και με τη συμπαράσταση του ζωντανού μέρους της κοινωνίας θα μπορούσε να επιβάλει το σεβασμό στην επιστημονική μέθοδο και δεοντολογία. Το πρόβλημα, εντέλει, δεν είναι η τύχη αυτού του βιβλίου. Είναι, μέσα από τη διαρκή σύγκρουση, να ηττηθεί η κυβερνητική πολιτική. Αλλά ας μην έχουμε αυταπάτες ως προς τα όρια ανοχής της αστικής κοινωνίας και του κράτους της.

Εντέλει το βιβλίο μπήκε στο δημοτικό. Δουλειά των δασκάλων είναι να το καταργήσουν στην πράξη, χρησιμοποιώντας την «παλαιομοδίτικη» μέθοδο διδασκαλίας που δεν αρκείται στα γεγονότα, που δεν αποκορύπτει γεγονότα και που επιχειρεί να ερμηνεύσει τα γεγονότα.

Η ιστορία δεν έχει σκοπό. Δεν κατευθύνεται προς κάποιο τέλος (Hegel) ή προς το άθλιο τέλος του αθλίου Φουκαγιάμα. Ας θυμηθούμε, αντίθετα, τον Λούκας: «Η ιστορία είναι μια μη αντιστρεπτή διαδικασία. Φαίνεται ως εκ τούτου φυσικό να ξεκινάμε την οντολογική διερεύνηση της ιστορίας με την μη αντιστρεψιμότητα του χρόνου. Είναι προφανές ότι εδώ έχουμε μια γνήσια οντολογική σχέση» (G. Lukács. *The Ontology of Social Being 2*, Marx, Merlin Press, 1978, σ. 70). Οντολογία; Μη αντιστρεψιμότητα; Τα μετανεωτερικά νέφουςτα θα μας κατηγορήσουν δικαιολογημένα ότι επιστρέφουμε στο Μεσαίωνα!

Τελική παρατήρηση. Οι υποστηρικτές του βιβλίου μιλούν για δεξιό εθνικισμό και για αριστερό εθνικισμό. Χρόνια τώρα ένας κύκλος αριστερών κατηγορεί το ΚΚΕ, αλλά και μεμονωμένους αριστερούς συγγραφείς, για εθνικισμό. Πρόκειται για ανέντιμη πράξη. Είναι γεγονός ότι το ΚΚΕ κατά καιρούς υπερτίμησε το πατριωτικό σε βάρος του ταξικού. Αλλά ποτέ δεν υπήρξε εθνικιστικό. Άλλο πατριωτισμός, οργανικά συνδεδεμένος με τον προλεταριακό διεθνισμό, και άλλο ο μόνος στη φαντασία «αριστερών αντιεθνικιστών» υπάρχων αριστερός εθνικισμός. Τι λένε για την Κύπρο οι «αριστεροί αντιεθνικιστές» μας; Τι λένε για το βομβαρδισμό και τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας χάριν των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων» των Κοσοβάρων; Λιγότερος μικροαστικός φανατισμός θα τους προφύλασσε ίσως από τέτοια πολιτικά ολισθήματα.

Η ελληνική Αριστερά, συνολικά όπως γράφει ο Γ. Μαργαρίτης, ήταν πάντοτε αντιμπεριαλιστική, πάντοτε πατριωτική, είχε πάντοτε συνείδηση αυτού του κρίσιμου παράγοντα. Αλλά τα τελευταία χρόνια, «ο αντιεθνικισμός καθίσταται πεμπτοουσία της αριστερής πολιτικής με ισοπεδωτικό τρόπο, σαρώνοντας όλες σχεδόν τις υπόλοιπες αξίες και τα πολιτικά χαρακτηριστικά της Αριστεράς: τη μέσα από τις κοινω-

νικές σχέσεις θεώρηση των πραγμάτων πρώτα απ' όλα. Πραγματικά η επιλογή αυτή καθιστά την αριστερή παρέμβαση "αταξική" με την έννοια ότι δεν μπορεί να αντιληφθεί το πώς αυτά που διακυβεύονται συνδέονται με την οξυμένη κοινωνική-ταξική-πραγματικότητα στη χώρα μας» (Αυγή, 22.04.07). Εγώ θα έλεγα: «πεμπουσία μιας ορισμένης αριστερής πολιτικής, ενός ορισμένου χώρου της Αριστεράς». Εντέλει: υπάρχει αντιδραστικός εθνικισμός και υγιής πατριωτισμός. Υπάρχει αντιδραστικός αντιιμπεριαλισμός και αυθεντικός, αριστερός αντιιμπεριαλισμός. Υπάρχει κριτική από τα δεξιά της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου και κριτική από τη θέση της Αριστεράς και της κομμουνιστικής προοπτικής.

Ζούμε μια περίοδο ριζικής αναδιάρθρωσης του καπιταλισμού, πρώτα απ' όλα στο πεδίο της οικονομίας και των εργασιακών σχέσεων. Ταυτόχρονα, περίοδο ριζικών αλλαγών στην παιδεία, ώστε να υπηρετήσει άμεσα και ολοκληρωτικά τις ανάγκες του κεφαλαίου. Την ίδια στιγμή ξαναγράφεται η παγκόσμια ιστορία από τη σκοπιά του νικηφόρου (επί του παρόντος) καπιταλισμού. Το βιβλίο της ΣΤ' Δημοτικού εντάσσεται σ' αυτή την προοπτική και υπηρετεί αυτή την πολιτική, είτε το καταλαβαίνουν είτε όχι οι συγγραφείς τους. Δεν το καταλαβαίνουν; Αλλά από πότε η άγνοια αποτελεί επιχείρημα;

Δημ. Σεβαστάκης, Το τέταρτο μέρος της αφηγήσεως του πατέρα μου, 1995-2000